

Rusz Lívia

Napsugár

Magánkiadás
Budapest, 2018

Szabó Zoltán Ádám

KRITIKA HELYETT

Nem szeretném sem az olvasót, sem magamat azzal áztatni, hogy az alábbiakban egy kritika következik. Egyfelől teljesen elfogult vagyok Rusz Líviával kapcsolatban. Nyolcévesen, amikor egy hétig kórházban feküdtem, az anyukám behozott egy *Nem mind arany, ami fényliket* (meghatározó képregényes élmény, sokszor megénekeltem már). Bő két évtizeddel később pedig a szerző a második Szegedi Képregényfesztivál kiállítása kapcsán vendégül látott¹ házában, ahol alkalmam volt a munkái között válogatni. Másfelől pedig mi a gyakorlati értelme a 30–50 éve megjelent gyermekképregények kritikai elemzésének? A képregény-történeti következtetéseket és a jelenre, jövőre vonatkozó tanulságokat már ezerszer levontuk. Ehelyett megpróbálok értelmezni, mit is ástak

1 Nagyon finoman főz. Ez nem amolyan modoros adalék: az alkotó művész-ember képe bennem ezzel vált teljessé. Még mielőtt elkalandoznék a riport irányába, ajánlanék egy kiváló: Kotász Zoltán, „Nem is tudtam, hogy képregényt rajzolok” – látogatóban Rusz Lívia festőművésznél, Panel 2. (2007) 4. szám (II. évf. 1. sz.) 2007. május, 34–37.

elő legutóbb Kiss Ferenc és hűséges fegyverhordozói, azaz a Képregény Kedvelők Klubja.

Az utóbbi években számtalan olyan kiadványt jelentetett meg a KKK, melyek leginkább képregény-történeti szempontból érdekesek. Ezek kivétel nélkül rendkívül korlátozott példányszámúak, hiszen az eleve szűk képregényes közönségnek csak apró kis szelete fogékony erre a területre. És hát elég kevesen is bírnák tartani azt az iramot, melyet diktálnak. Ezt a klub számára több körülmény együttesen teszi lehetővé: a kis példányszámú nyomdatechnológia elterjedése és a célközönség közvetlen elérhetővé válása. (Ez utóbbi nemcsak egy mindentől független „adottság”, hanem az utóbbi 15 év képregényes szerveződéseinek egyik következménye.) Ebből a klubjellegből azonban több negatív jelenség is következik: a kiadványok tematikája sokszor ötletszerű, a távlati koncepció nehezen kiolvasható, a példányszámok olyannyira korlátozottak, hogy utólagos beszerzésük csak kivételes esetben lehetséges. Ez utóbbi nemcsak a hoppon maradt érdeklődőknek kellemetlen, hanem éppen az egyik vélt célkitűzés, az értékmegőrzés válik kérdésessé, hiszen ezen kiadványok felfedezése néhány évtized múlva ugyanolyan véletlenszerűvé válhat, mint a közölt képregények eredeti lelőhelyei. Hogy jelezzem, mennyire nem fiktív ez a feltételezés: már a jelenlegi tudományos írások hivatkozásainál is észrevettem, hogy a leginkább hozzáférhető, ismertebb írások szerepelnek közöttük, a mindenféle obskúrus kiadványokban megjelenő aknamunkák elvesznek.

A kötet egyik legnagyobb erénye éppen az, hogy az előbb említett ad hoc csipegetős jelleget ebben az esetben felülírja egy határozott és világos koncepció: Rusz Lívia összes, a Napsugárnál² és A Haza Sólymainál³ megjelent képregényeit rendezi sorba. Aki ilyen jellegű kiadványokat vásárol, az van annyira elhivatott, hogy nem szabad kiostálnia a gyengébbnek tartott munkákat. Ő az összeset kívánja látni egy helyen. Ma már megfelelően ütemezett, átgondolt omnibuszok⁴ kellene,

- 2 A Napsugár Kolozsváron szerkesztett, 1957-ben alapított gyermeklap, melynek szerkesztői között számos romániai magyar írórt találunk, többek között szerkesztette a lapot Fodor Sándor, Murádin Jenő, Méhes György, Hervay Gizella, Lászlóffy Aladár, Kányádi Sándor, Bajor Andor és Bálint Tibor is.
- 3 A Haza Sólymai a román Șoimii Patriei magyar változata, 1980 és 1989 között jelent meg, éppen a Napsugár mellékleteként. A Napsugár és a magyar nyelvű A Haza Sólymai között jelentős volt a személyi átfedés is.
- 4 Az omnibusz szó használata zavarosnak tűnhet. Az is. Az angol könyvkiadásban használt kifejezés egyre elterjedtebbé vált a képregénykiadásban is, ahol teljességre törekvő, nagyobb – akár 400 oldalnál vastosabb – gyűjteményeket jelölnek ezzel a címmel, és ebben az értelemben vált elterjedté a képregényes közegben. A trade paperbacktól (tpb) eltérően nemcsak egy, több füzetben közölt történetet gyűjtenek egybe, hanem egy egész

nem válogatások! Ez végre ilyen. A kemény fedeles, szépen kiállított kötet nemcsak világos rendszert nyújt az olvasónak, hanem rangot is ad a művésznőnek. Jó újra elővenni, az A4-es formátum is jól áll az aprólékosan kidolgozott rajzoknak.

A két romániai magyar gyermeklapban megjelent képregények együttes, nagyjából időrendi közlése a művész nő pályájának 1959 és 1981 közötti hosszmetsetét is nyújtja. Kifejezetten érdekes a kötet első negyedében szereplő, azaz 1968-ig tartó időszakot jellemző útkeresés. Nem meglepő módon ekkor vonultatja fel a legtöbb rajzstílust, megközelítésmódot. Ezek közül több is érezhetően közel áll hozzá, magas színvonalon műveli az adott stílust. A legkorábbi munka, *A két nagyokos*, a *Halász vadász madarász* karakterei sokkal lendületesebbek a később megszokottnál. Előbbi lendülete a jó értelemben vett „vázlatos” rajzstílusnak köszönhető, ahol a zárt kontúrokat nem minden esetben erőlteti, néha még egymással konkuráló, keresgélő vonalakat is megenged magának. Utóbbinál a hosszú, egész pozíciót leíró folyamatos vonalak kölcsönöznek határozott dinamikát a rajzoknak, és ezzel jelzi, hogy ösztönösen érzi a testek legjellemzőbb irányait. *A Tekergő Ferkó*, toll és lavírozott tus, festéktechnikájával, személyes kedvencem. Itt egyébként nemcsak a rajztechnikával kísérletezik, hanem a panelkezeléssel is. A szöveg nélküli képregény két oldala egyetlen egységet alkot, ahol a képkockák teljes, az oldalpáron átnyúló soronként olvashatók. A képkockák, a mozgási ívekkel, fénynyalábokkal néha hátrafelé is utalnak – ezek minden esetben a kockák kereteit is kitakarják. Másik érdekesség a *Bikfic a Holdon*, mely kortárs minimalizmusával és a kép teréből kiforduló sík figuráival kelt feltűnést. Ezek az egyszerű kalandok egytől egyig színesítik a kötetet, nem megmosolyogtató korai zsenigék. Egyedül a *Gyermekek mindig tanultak... de hogyan?* kétoldalasa jelent grafikai értelemben is egyértelmű csalódást. A keményvonalas szovjet kommunista propaganda-képregény sietve ledarált munka, csupán egy-két jobb képkockája akad – például a Gugi Sándor rajzolta *Szerelem a palackban*⁵ emlékeztető középkori kockák.

sorozat újrakiadására törekednek. Az utóbbi években a Marvel, a DC és a Dark Horse is sok ilyen kiadvánnyal jelentkezett. Ez természetesen nem példa és előzmények nélküli: a DC Comics *Archive editions* (egy sorozat kezdetektől való közlése luxus kivitelben) és *Chronicles* kötet sorozatai (egy adott képregényhős időrendi közlése olcsó kivitelben) is ilyenek. A tőlük gyökeresen eltérő képregénytörténet miatt a hazai gyakorlatba ebből a következetességre és teljességre való törekvés az, ami átültethető.

5 GUGI Sándor, *Szerelem a palackban*, SZERB Antal nyomán írta Cs. HORVÁTH Tibor, Magyar Ifjúság 1964. június 6., június 13.

Rusz Lívia rajzainak tárgyalásakor érdemes kitérni a nyomdatechnika beavatkozására. A rajzokat 1:1 arányban kellett elkészítenie,⁶ kicsinyítésre nem volt lehetőség, és elmondása szerint ezt olyannyira megszokta, hogy később, a korlátok megszűntekor is így rajzolt. Ez láthatóan visszahatott a rajzstílusra, a vonalak kevésbé lendületesek, de semennyivel sem kevésbé kifejezők vagy pontosak. Ez tökéletes összhangban van azzal a nyugalommal és kedvességgel, melyet Rusz Lívia képregényei árasztanak.

A merész kompozíciók, perspektívák egyébként nem állnak annyira közel a művésznőhöz. Ezzel együtt biztos tudással rendelkezik, a rövidüléseket helyesen kezeli, sőt a történet gördülékenységéhez, az izgalom fenntartásához a nézőpontok váltogatásával, szereplők mozgatásával a szerző éppen elég változatosságot nyújt, ami már nem mondható el minden hazai kortársáról! A képregények túlnyomó többségéhez hasonlóan nála is egyértelműen a karakterek viszik el hátukon a rajzokat. Egy-két kivétellel azért lehet találkozni, ahol nem annyira a perspektivikus komponálással játszik, hanem kifejezetten az erre vonatkozó szabályok felrúgásával. A szövegében, történetében egyébként elég gyenge *Mukk úr* sorozat szakács epizódjában fordított perspektívával él, ami érdekes kikacsintást jelent a Kolozsvárott ikongyűjtőként ismert művésznőtől. Ez egyébként érdekes összhatást kelt, aláhúzza a szakácsmájom megidézte zűrzavart. Másik érdekes ellenpélda éppen a borítón szereplő tömegjelenet. Itt nemcsak nincs, vagy csak minimális mértékben van rövidülés a kép előterétől egészen a legfölső ötödéig, hanem teljesen más nézőpontból ábrázolja az előteret, közepet és háttérrel. Olyan, mint egy ki-be forgatott montázs.

Az említett kalandozások ellenére figyelemre méltó, mennyire gyorsan rátalált egyéni stílusára, melytől bármelyik Rusz Lívia-képregény azonnal felismerhetővé válik és e stílus mellett határozottan le is horgonyzott. Két hosszabb munkával (Csipike második történetével és a *Két-évi vakációval*) kezdődik ez az újabb korszak. Ez persze nem jelenti azt, hogy Rusz rajzi tudása, kifejezőképessége ne fejlődött volna tovább. Például a tárgyi ábrázolás szerepét tekintve éppen a Magyarországon megalkotott, bevezetőben említett két albuma jelenti életműve csúcását,

6 Összevetésként: egy amerikai képregény eredetije majdnem pontosan másfélszer akkora, mint a nyomtatott produktum. Frankofón képregényeknél ez az arány nem ennyire kőbe vésett, de az amerikaiakhoz képest még nagyobb mértékű kicsinyítéssel élnek. Jean Giraud a *Blueberry* sorozat egyes részeihez például A2-nél is nagyobb, 47×61,5 cm-es eredeti lapmérettel dolgozott! Ezt a sztenderd francia albumméret eléréséhez kevesebb mint a felére kell kicsinyíteni.

pedig ekkor már 55 éves is elmúlt. Ugyanakkor a karakterábrázolás terén is folyamatos a fejlődés. Amellett, hogy szereplői végig elragadóak, észrevehető, hogy egyre több és mélyebb érzelem és viszony ábrázolására képes. Kifejezetten jól állnak neki a szelíd, visszafogott hangulatok, ám a történetek, sajnos, csak ritkábban alkalmasak ennek kiaknázására.

A Napsugár képregényei geokulturális értelemben is különleges helyet foglalnak el. A lap kezdeteire nyilván hatással voltak a háború előtt működő magyarországi gyermeklapok. Az első képregények között több is akad, melyek ezzel a világgal rokoníthatók: a szöveg nélküli képkockák (képaláírással vagy anélkül) egyforma, merev panelek. Az olyan munkák, mint a *Lusta Lili és Tunya Tóni*, *A gyermekek mindig tanultak...*, *Tekergő Ferkó*, *Peti és Pojácsa*, *A két nagyokos első ránézésre elhelyezhetők a Tündérvásárban* vagy az *Áller képes családi lapjában* is.

Rusz Lívia pályája tehát ugyanazon az alapon és majdnem ugyanakkor indul, mint a magyarországi úttörőké. Persze más közegben és egyéni gyökerekkel, így a folytatásban mégis egészen elválnak egymástól. Ez a legeggyértelműbben a *Kétévi vakáció* és *A turbános titkában* mutatható ki. A *Kétévi vakáció* ugyanis adaptációs képregény, melynél magyarabb műfaj nincs is! A mi klasszikusainkhoz képest itt a párbeszéd dominálnak, nincsenek rajzokat elnyomorító, hatalmas narrációs flekkék. Azonban mégsem tudja akadálytalanul venni ugyanazt az akadályt, mint amit itthon éppen a narrációval „oldottak meg”, ugyanis a történet töredezett lett, balladai kihagyásokat enged meg magának. Fejben összerakjuk ugyan a hiányzó láncszemeket, de attól még hiányérzetünk támad; a képregény jobban hasonlít egy megoldandó rejtvényre, mint egy olvasmányra. Egy Verne-regény képregényre vitele nem úszható meg bizonyos terjedelem alatt, és ez már nemcsak szerzői, hanem kiadói és szerkesztői kompetencia is.⁷

A turbános titka pedig történelmi képregény, mely szintén magyar terepnek számít. Az ilyen történelmi epizódok képregényes feldolgozásai népszerűek voltak Magyarországon is, sőt, 1957-ben éppen Kemelen Farkas sakkautomatájának történetét dolgozta fel Veress Pál és Gugi Sándor párosa is.⁸ A hatoldalas, tömör képregény elbeszéléstechnikáját tekintve a kötet legjobban sikerült munkája. Ideális méretű történetet markol fel, a szereplők egyéniségét is sikerül bemutatnia,

7 A külső körülmények beeszlására a legfeltűnőbb jelzés az utolsó képkocka, ahol a történet fennmaradó részét szóban foglalják össze. Legyünk igazságosak és említsük meg, hogy folytatásos képregényeknél a nagy franciáknál is akad ilyenre példa.

8 Eredetileg a Tanácsok lapjában jelent meg. Utánközlés: GUGI Sándor, *Válogatott művek*, Míves Céh, Budapest, 2006 (Fekete-Fehér Képregénymúzeum 2.).

ami a leíró jellegű magyar képregényeknél csak egészen ritkán sikerül. A történetet pedig végig a képek és párbeszéddek viszik előre, egyetlenegy narrációs dobozkára sem volt szükség! (Nem mintha ez – mértékkel alkalmazva – bármilyen problémát jelentene.) Írók nem jeleznek a közölt képregényeknél, így csak arra következtethetünk, hogy Zórád Ernő-höz hasonló kivételes rajzolói és mesélői képességekkel, ambíciókkal rendelkezik, amit későbbi önálló munkái is alátámasztanak. A kötetből természetesen az is világossá válik, hogy ő neki is sok képregénybe telt, mire ráértett a történetmesélés fortélyaira. A korai munkái között szereplő *Nyakigláb*, *Csupaháj meg Málészáj* (Illyés Gyula meséje), ahol először ad elő egy szimpla csattanóra épülő, felduzzasztott képsornál összetettebb történetet, nem is érthető a mese előzetes ismerete nélkül.

Történetek terén egyébként nagyon vegyes az összkép. A forgatókönyvírók, feldolgozott munkák, műfajok igencsak változatosak, így a munkák célja, jellege és színvonala is eltérő. Az abszolút mélypontot talán az állampárti, gyermeknevelő propaganda-képregények jelentik, mint a már említett *A gyermekek mindig tanultak... de hogyan?* vagy a *Lusta Lili és Tunya Tóni a szüreten*, ahol a lusta, elkényeztetett gazdag gyerekeket állítja szembe a munkára kész pionírokkal. Ez a keményvonalasság szerencsére nem jellemző annyira a későbbi képregényekre.⁹

Főleg a korai munkákról mondható el, hogy a gyerekeket inkább kioktatni szándékoznak, mint velük szolidárisnak mutatkozni, velük együtt gondolkodni. A tanmesék természetesen később is jellemzőek egyszerű, leegyszerűsített tanulságaikkal. Szemet szúr, hogy gyermeklaphoz képest meglepően kevés történet szól szeretetről. A Csipike-történetek gondolatisága és eredetisége kimagasló, de nem csak a kötet képregényeit tekintve, hanem a teljes kortárs magyar alkotók tekintetében.

9 Fontos körülmény, hogy a Napsugár mellett, hogy megteremtette a romániai magyar gyermekirodalmi sajtót, és ezzel fontos műhelye volt az erdélyi íróknak, grafikusoknak, a forradalom hatásának csillapítási szándéka is szerepet játszott létrejöttében – ahogyan Magyarországon a Füles rejtvenylap is ilyen célból jött létre. „A folyóirat felett kezdetben az Ifjúmunkás Szövetség, illetve a KISZ gyakorolt védnökséget, 1967-től pedig a Pionírszervezet Országos Tanácsa kiadványaként jelent meg. A védnökség és felügyelet állandó cenzúrárt jelentett, minden egyes szám nyomda előtti kötelező bemutatását. A belpolitikai helyzet függvényében ez az ellenőrzés szigorodott vagy enyhült. Különösen nehéz volt az 1958–1965 közötti időszak, mely egybeesett az erdélyi magyar értelmiségre nehezedő súlyos megtorlással, számos képviselője bebörtönzésével, a maradék intézmények megszüntetésével. Enyhültebb légkörben szerkeszthették a lapot 1966–1971 között, majd ismét szigorodtak az idők az ún. román »kulturális forradalom« és a Ceausescu-diktatúra folyamatos megszorító intézkedései idején. 1974-ben nagyarányú oldalszámcsökkenést rendeltek el.” MURÁDIN Jenő, *Napsugár = Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* 4., főszerk. DÁVID Gyula, Erdélyi Múzeum-Egyesület – Kriterion, Kolozsvár–Bukarest, 2002, 126.

Sajnálatos, hogy csak ritkán jutott ilyen jó forgatókönyv alkotóinknak. Talán nem a preconcepciók mondatják, hogy a *Csipike, a gonosz törpe* egyúttal virágnyelven előadott mese a hatalomgyakorlás természetéről és a hazugságokon alapuló zsarnokság reményt keltő törekénységéről – és mint ilyen, a mai napig, határokon átívelően aktuális maradt.

Végezetül essen néhány szó a kötet kivitelezéséről is. Már csak egyszerű átlapozásakor is feltűnik, hogy a képek sokszor „szellemképek”: kicsit homályosak, mintha a különböző rétegek elcsúsztak volna egymás fölött, vagy a kontúrok nem egészen élesek. A KKK kiadványai kapcsán többször említik a rajongók a kiszámíthatatlan nyomdaminőséget. Csakhogy archív anyagok újrakiadásával van dolgunk, ahol számtalan tényező közrejátszhat az elvártnál gyengébb képminőség létrejöttében. A nyersanyagot nem az eredeti rajzok biztosították, hanem a tényleges Napsugárnak a lapszámokból kivágott, magángyűjteményekbe került oldalai vagy a különböző könyvtárakban fellelhető lapszámok,¹⁰ és arra is gondolhatunk, hogy a hatvanas-hetvenes évek hiánygazdaságának nyomdatermékei nem egészen tüéles képeket eredményeztek. Volt alkalmam áttekinteni a beszkenelt eredeti oldalakat, és az az igazság, hogy ahol a kötetünkben nagyobb elcsúszások vannak, ott az „eredeti”, nyomtatott Napsugárban is ilyen látható – tehát kizárható a mostani nyomda felelőssége. Ugyanakkor a beszkenelt oldalak áttekintése nyomán észrevettem, hogy a színhelyesség már nem stimmel minden esetben: a kontraszt túl magas, a színek sokszor túl élénkek, sőt, az eredetileg finom színátmenetek kontrasztos foltokká változtak. Erre egy jellemző példa az 53. oldal pecsétetes levelet megmutató képkockájának kék hátterében látható, feltűnő foltok, melyek az eredetiben ennél finomabb, természetesebb hatásúak. Ez leginkább azért zavaró, mert Rusz Lívia rajzaihoz jobban talál a visszafogottabb színkezelés. Nem tudni, hogy a nyomdai előkészítésnél vagy a nyomdában lett-e így „felturbózza” az anyag. Ettől függetlenül György Zoltán és Kroboth Jenő szép munkát végzett a foltos és megsárgult lapok kitisztításával.

A szöveg sokszor nehezen olvasható, hiányoznak az ékezetek. Erre egyfajta megoldást jelentene a történeti képregények újrakiadásánál az a gyakorlat, miszerint a szövegeket újra beírják. Ebben az esetben érthető, hogy nem éltek ezzel a lehetőséggel, hiszen azzal a képregények veszítettek volna értékükből: Rusz Lívia képregényeinek szövege „ren-

10 A képregények az alábbi gyűjteményekből származnak: Kiss Ferenc magángyűjteménye, Országos Széchényi Könyvtár, Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Kolozsvári Központi Egyetemi Könyvtár. Kiss Ferenc közlése nyomán.

desen”, kézzel rajzolt betűkből állnak, ellentétben a magyarországi munkák nyomtatott szöveg-olló-ragasztó kombinációjával.

A kísérőszövegek ezúttal kevésbé izgalmasak. A már néhányszor, szinte szó szerint azonos tartalommal közölt életrajz helyett/mellett szívesen láttam volna a kötetben olyan írást, mely Ruzs Livia alkotómódszerével és az akkori román nyomdaipari kötöttségekkel foglalkozik, melyek közül egyet a fentiekben már említettem. Egy másik érdekes, azonban kevésbé ismert kötöttség a színes nyomdatechnikával függött össze: némelyik képregényét külön ráhelyezett pauszon színezte ki. Az általam kiállításon látott példák román nyelvű képregények, így nem tudhatom, hogy a Napsugárnál kellett-e ilyen technikával dolgoznia – mindenesetre ezek ismertetésével teljesebbé válna a kép. Ugyanilyen hasznos szöveg lett volna az archív képregények előkészítésének bemutatása.

Azt ígértem, hogy nem fogom a kötetet kritikával illetni, mégsem bírtam megállni. Bánom is, ugyanis minden hibája ellenére úgy érzem, hogy ezzel a kötettel sikerült szintet lépnie a Képregénykedvelők Klubjának. Remélem, hogy az érdeklődők a néhol valóban szellemképes rajzok miatt nem teszik le csalódottan a kötetet, hanem adnak neki egy esélyt. Annál is inkább, mert – mint már kifejtettem – ennél élesebb Napsugár-képregényekkel nemigen fognak találkozni.